QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)

IJTIMOIY FANLAR

SOCIAL STUDIES

https://doi.org/10.70728/a.series.ijt.v08.i10.028

MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTON MA’NAVIY HAYOTINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA USTUVOR YO‘NALISHLARI

Tursunova Gavhar Begmurodovna
Samarqand davlat tibbiyot universiteti
Ijtimoiy va gumanitar fanlar kafedrasi
Tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
https:orcid.org/ 0009-0009-2656-1432

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishganidan keyingi davrda mamlakat ma’naviy hayotida yuz bergan o‘zgarishlar, ma’naviy-ma’rifiy taraqqiyotning asosiy bosqichlari va ustuvor yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Milliy qadriyatlarning tiklanishi, tarixiy xotiraning mustahkamlanishi, buyuk ajdodlar merosini o‘rganish, diniy bag‘rikenglik, ta’lim-tarbiya tizimi, madaniyat va san’at rivoji hamda yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlanayotgan sharoitda milliy o‘zlikni saqlash, zamonaviy bilimlar bilan milliy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlashning ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijasida O‘zbekiston ma’naviy taraqqiyotining izchil davom etishi jamiyat barqarorligi, fuqarolik mas’uliyati va yosh avlod kamolotining muhim omili ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: mustaqillik, ma’naviyat, ma’rifat, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, milliy o‘zlik, madaniy meros, diniy bag‘rikenglik, yoshlar tarbiyasi, ta’lim, globallashuv, ma’naviy-ma’rifiy islohotlar.

KIRISH. Ma’naviyat jamiyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, xalqning tarixiy xotirasi, milliy o‘zligi, axloqiy qarashlari, urf-odatlari va madaniy merosini o‘zida mujassam etadi. Har qanday davlatning barqaror rivojlanishi nafaqat iqtisodiy va siyosiy islohotlarga, balki fuqarolarning ma’naviy dunyosi, bilim darajasi, ijtimoiy mas’uliyati va madaniy saviyasiga ham bog‘liq. 1991-yilda O‘zbekiston davlat mustaqilligiga erishishi mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayoti bilan bir qatorda ma’naviy-madaniy taraqqiyotida ham yangi davrni boshlab berdi. Mustaqillik tufayli milliy tarixni xolis o‘rganish, ilgari yetarli darajada e’tibor berilmagan tarixiy shaxslar merosini tiklash, milliy urf-odat va an’analarni rivojlantirish, diniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

O‘zbekistonning ma’naviy taraqqiyotida tarixiy merosni asrash, ta’lim sifatini oshirish, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, madaniyat va san’atni rivojlantirish hamda

millatlararo totuvlikni mustahkamlash muhim vazifalar sifatida shakllandi. Keyingi yillarda esa bu yo‘nalishlarga zamonaviy axborot muhitida yoshlarning ma’naviy xavfsizligini ta’minlash, kitobxonlikni rivojlantirish, madaniy merosni raqamlashtirish va xalqaro madaniy aloqalarni kengaytirish masalalari ham qo‘shildi.

Adabiyotlar tahlili

O‘zbekiston ma’naviy hayotining rivojlanishini o‘rganishda tarixiy, falsafiy, siyosiy-huquqiy va madaniyatshunoslikka oid manbalar muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Islom Karimovning “Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch” asarida ma’naviyatning inson va jamiyat hayotidagi o‘rni, milliy qadriyatlarni asrash, tarixiy xotirani mustahkamlash va yoshlarni barkamol etib tarbiyalash masalalari yoritilgan [1]. Mazkur asar mustaqillik davridagi ma’naviy yangilanish jarayonlarini nazariy jihatdan anglashda muhim manbalardan biri hisoblanadi.

Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida mamlakat taraqqiyotining yangi bosqichida inson qadri, ta’lim, yoshlar kamoloti, madaniyat va ma’rifatni rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratilgan [2]. Ushbu yondashuv ma’naviy taraqqiyotni jamiyatni modernizatsiya qilish va inson kapitalini rivojlantirish bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qilish imkonini beradi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatda inson huquqlari, vijdon erkinligi, millatlararo tenglik, ta’lim olish va madaniy hayotda ishtirok etishning huquqiy asoslarini belgilaydi [3]. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 28-iyuldagi PQ-3160-son qarori ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohadagi faoliyatni muvofiqlashtirish masalalariga bag‘ishlangan [4].

Mavzuga doir zamonaviy ilmiy maqolalarda ham mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarning tiklanishi, tarixiy merosni asrash, madaniyat va san’at rivoji hamda yoshlar tarbiyasidagi o‘zgarishlar yoritilgan [5; 6]. Ushbu tadqiqotlar mavzuning alohida jihatlarini ochib berishi bilan ahamiyatlidir.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ma’naviy taraqqiyotni faqat milliy urf-odatlarning tiklanishi bilan cheklab bo‘lmaydi. Uni tarixiy xotira, huquqiy madaniyat, ta’lim, ilm-fan, axloqiy tarbiya, bag‘rikenglik va zamonaviy dunyoqarashning o‘zaro ta’siri asosida o‘rganish lozim. Mazkur maqolada shu jihatlar yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqiladi.

Metodologiya

Tadqiqotda tarixiylik, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, hujjatlarni o‘rganish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Tarixiylik usuli orqali mustaqillik yillarida ma’naviy hayotda sodir bo‘lgan o‘zgarishlar muayyan tarixiy sharoit va davrlar bilan bog‘liq holda o‘rganildi.

Qiyosiy tahlil usuli yordamida mustaqillikning dastlabki yillaridagi ma’naviy tiklanish vazifalari bilan keyingi davrlardagi yangilanish yo‘nalishlari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar aniqlandi.

Tizimli yondashuv ma’naviyatni ta’lim, madaniyat, tarixiy meros, oila, mahalla, ommaviy axborot vositalari va davlat siyosati bilan o‘zaro aloqador hodisa sifatida tahlil qilish imkonini berdi.

Hujjatlarni tahlil qilish usuli orqali O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, ma’naviy-ma’rifiy sohadagi normativ-huquqiy hujjatlar va mavzuga oid ilmiy adabiyotlar o‘rganildi.

Tadqiqot sifat xarakteriga ega bo‘lib, uning xulosalari tarixiy va huquqiy manbalarni mazmunan tahlil qilish hamda ilmiy umumlashtirishga asoslanadi. Shu sababli maqolada statistik so‘rov natijalari yoki maxsus empirik tadqiqotlar o‘tkazilgani da’vo qilinmaydi.

Tahlil va natijalar

Mustaqillik yillarida ma’naviy taraqqiyotning asosiy bosqichlari

O‘zbekiston ma’naviy hayotining rivojlanishini shartli ravishda bir necha bosqichga ajratish mumkin. Bunda bosqichlar o‘rtasidagi chegaralar mutlaq emas: ayrim yo‘nalishlar bir davrda boshlangan bo‘lsa, keyingi yillarda ham davom etgan.

Birinchi bosqich — 1991–2000-yillar: milliy ma’naviy tiklanish va o‘zlikni anglash.

Bu davrda davlat mustaqilligini mustahkamlash bilan bir qatorda milliy tarix, til, madaniyat va an’analarni qayta tiklashga katta e’tibor berildi. O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeyini mustahkamlash, tarixiy xotirani tiklash, buyuk allomalar va tarixiy shaxslar merosini o‘rganish ma’naviy hayotning muhim yo‘nalishlariga aylandi. Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Bahouddin Naqshband, Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy kabi tarixiy shaxslarning ilmiy, diniy, adabiy va siyosiy merosini o‘rganish hamda targ‘ib qilishga e’tibor kuchaydi. Tarixiy obidalarni asrash, milliy bayramlarni tiklash, urf-odat va marosimlarni rivojlantirish xalqning madaniy o‘zligini anglashiga xizmat qildi. Ushbu bosqichning asosiy xususiyati milliy qadriyatlarni tiklash va ma’naviy hayotning mustaqil rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantirishdan iborat bo‘ldi.

Ikkinchi bosqich — 2001–2016-yillar: ma’naviy-ma’rifiy tizimni mustahkamlash.

Mazkur davrda milliy merosni o‘rganish va targ‘ib qilish ishlari davom ettirildi. Ta’lim-tarbiya tizimida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish, yoshlarning intellektual va axloqiy salohiyatini rivojlantirish masalalari dolzarb bo‘lib qoldi. Adabiyot, teatr, musiqa, tasviriy san’at va xalq ijodiyotini qo‘llab-quvvatlash ma’naviy hayotning muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlandi. Muzeylar, kutubxonalar, madaniyat muassasalari va tarixiy yodgorliklarning faoliyati madaniy merosni saqlashga xizmat qildi. Bu davrda ma’naviyat va ma’rifatni rivojlantirishga qaratilgan tashkiliy va institutsional mexanizmlar ham takomillashtirildi. Biroq ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning natijadorligini faqat ularning soni bilan emas, balki insonlarning dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy faolligida yuz bergan o‘zgarishlar bilan baholash zarurati mavjud edi.

Uchinchi bosqich — 2017–2021-yillar: ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yangilash va samaradorlikni oshirish.

Bu davrda davlat boshqaruvi va jamiyat hayotini yangilash jarayonlari ma’naviy-ma’rifiy sohada ham o‘z aksini topdi. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish, tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirish, yoshlar bilan ishlashni takomillashtirish va ta’lim sifatini yaxshilash masalalariga e’tibor kuchaydi. 2017-yil 28-iyuldagi PQ-3160-son qaror

sohadagi ishlarni tizimli tashkil etish va ma’naviy-ma’rifiy faoliyatning ta’sirchanligini oshirishga qaratilgan muhim hujjatlardan biri bo‘ldi [4].

Mazkur bosqichda ma’naviy tarbiyani faqat ma’ruza va tadbirlar bilan cheklamasdan, uni oiladagi tarbiya, ta’lim jarayoni, mahalla faoliyati, madaniy muhit va kundalik ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘lash zarurati kuchaydi. Yoshlarni kitobxonlikka jalb etish, vatanparvarlik, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faollikni rivojlantirish muhim vazifalardan bo‘ldi.

To‘rtinchi bosqich — 2022-yildan hozirgi davrgacha: yangi taraqqiyot sharoitida ma’naviy yangilanish.

Ushbu bosqichda inson qadri, sifatli ta’lim, yoshlar imkoniyatlarini kengaytirish, milliy madaniyatni rivojlantirish va ma’naviy-ma’rifiy ishlarni zamonaviy talablar asosida tashkil etish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

2023-yilda yangi tahrirda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi inson huquqlari, vijdon erkinligi, ta’lim olish va madaniy hayotda ishtirok etishning huquqiy asoslarini mustahkamladi [3]. Bu normalar ma’naviy taraqqiyotning huquqiy va ijtimoiy muhitini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi ma’naviy hayot uchun yangi imkoniyatlar bilan birga muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Xususan, tarixiy va madaniy bilimlarni raqamli shaklda tarqatish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bilan birga, yolg‘on axborot, kiberbulling, zararli axborot ta’siri va ommaviy madaniyatning ayrim salbiy ko‘rinishlariga qarshi tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurati ortmoqda. Demak, hozirgi bosqichning asosiy xususiyati milliy ma’naviy merosni zamonaviy bilimlar, raqamli madaniyat va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirishdan iborat.

Milliy qadriyatlar va tarixiy xotirani tiklash

Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarni tiklash ma’naviy taraqqiyotning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘ldi. Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy tajribasi, tili, urf-odatlari, oilaviy munosabatlari, san’ati va axloqiy me’yorlarida namoyon bo‘ladi. Navro‘z bayramining keng nishonlanishi, milliy hunarmandchilik va xalq amaliy san’atiga e’tiborning ortishi, tarixiy obidalarni ta’mirlash va ajdodlar merosini o‘rganish ushbu jarayonning muhim ko‘rinishlaridir. Tarixiy xotiraning tiklanishi jamiyatning o‘z o‘tmishini anglashiga, tarixiy tajribadan saboq chiqarishiga va kelajak taraqqiyotining ma’naviy asoslarini belgilashiga yordam beradi. Bunda tarixiy shaxslar faoliyatini xolis va ilmiy yondashuv asosida o‘rganish, tarixiy voqealarni biryoqlama talqin qilishdan qochish muhimdir.

Milliy qadriyatlarni asrash ularni o‘zgarmas shaklda saqlash bilangina cheklanmaydi. Ularning insonparvarlik, o‘zaro hurmat, halollik, mehr-oqibat va mas’uliyat kabi mazmunini zamonaviy hayotga tatbiq etish ham zarur.

Tadqiqot natijalari

Tahlillar asosida quyidagi umumlashtirilgan natijalarga kelindi.

Birinchidan, mustaqillik yillarida O‘zbekiston ma’naviy hayotining rivojlanishi milliy o‘zlikni tiklashdan boshlab, ma’naviy-ma’rifiy faoliyatni institutsional takomillashtirish va zamonaviy axborot muhitiga moslashtirishgacha bo‘lgan jarayonlarni qamrab oldi.

Ikkinchidan, milliy qadriyatlar va tarixiy merosni tiklash ta’lim, madaniyat, san’at va yoshlar tarbiyasi bilan uzviy bog‘liq holda rivojlandi. Bu yo‘nalishlarni bir-biridan ajratib o‘rganish ma’naviy taraqqiyotning yaxlit mazmunini to‘liq ochib bermaydi.

Uchinchidan, ma’naviy-ma’rifiy ishlarning samaradorligi tashkiliy tadbirlar sonidan ko‘ra, ularning insonlar bilimiga, axloqiy qarashlariga, mustaqil fikrlashiga va ijtimoiy mas’uliyatiga ta’siri bilan baholanishi lozim.

To‘rtinchidan, globallashuv va raqamlashtirish sharoitida ma’naviy taraqqiyotning yangi ustuvor yo‘nalishlari — media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, raqamli madaniyat, madaniy merosni raqamlashtirish va xalqaro madaniy muloqotni rivojlantirishdan iborat.

Beshinchidan, ma’naviy taraqqiyotning barqarorligi davlat siyosati bilan bir qatorda oila, ta’lim muassasalari, mahalla, madaniyat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlarining o‘zaro hamkorligiga ham bog‘liq.

Xulosa va takliflar

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan buyon ma’naviy hayotda muhim o‘zgarishlar yuz berdi. Milliy qadriyatlarni tiklash, tarixiy xotirani mustahkamlash, buyuk ajdodlar merosini o‘rganish, ta’lim va madaniyatni rivojlantirish, diniy bag‘rikenglikni mustahkamlash hamda yoshlar tarbiyasini takomillashtirish ma’naviy taraqqiyotning asosiy yo‘nalishlari bo‘lib shakllandi.

Tarixiy jarayonlarni tahlil qilish ma’naviy rivojlanish uzluksiz va ko‘p qirrali jarayon ekanini ko‘rsatadi. Har bir bosqichda ilgari shakllangan qadriyatlar yangi ijtimoiy sharoitlar asosida rivojlanib bordi. Hozirgi davrda milliy merosni asrash bilan birga zamonaviy bilimlarni egallash, mustaqil fikrlash va axborot madaniyatini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Ta’limda ma’naviy tarbiyani kuchaytirish.** Tarix, adabiyot, huquq va tarbiya fanlari mazmunida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘zaro bog‘liq holda yoritish, amaliy mashg‘ulotlar va munozaralardan keng foydalanish lozim.
2. **Tarixiy merosni ilmiy asosda targ‘ib qilish.** Buyuk ajdodlar merosi, tarixiy obidalar va milliy an’analar haqidagi materiallarni ishonchli manbalar asosida tayyorlash, ularni elektron platformalarda keng ommaga taqdim etish zarur.
3. **Yoshlarning media savodxonligini oshirish.** Ta’lim muassasalarida axborotni tekshirish, yolg‘on xabarlarni aniqlash, raqamli xavfsizlik va tanqidiy fikrlash bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlarni kengaytirish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, O‘zbekiston ma’naviy hayotining kelgusi taraqqiyoti milliy qadriyatlarni asrash, ilm-fan va ta’limni rivojlantirish, inson qadrini ulug‘lash hamda zamonaviy dunyo bilan ochiq va mas’uliyatli muloqot qilishga bog‘liq. Ana shu yo‘nalishlarning uyg‘unligi ma’naviy barkamol, bilimli, vatanparvar va ijtimoiy mas’uliyatli avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I. A. **Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch.** — Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

2. Mirziyoyev Sh. M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi.** — Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. — 2023. — Rasmiy elektron manba: https://lex.uz/

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 28-iyuldagi PQ-3160-son qarori. **Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida.** — Rasmiy elektron manba: https://lex.uz/

5. Djumanova M. M. Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda ma’naviy va madaniy taraqqiyot // *Tadqiqotlar.uz*. — 2024. — 35-son, 3-qism. — B. 125–129. — https://tadqiqotlar.uz/new/article/view/2542

6. Iskandarova S. F. Mustaqillik yillarida O‘zbekistonning ma’naviy va madaniy rivojlanishi // *Interpretation and Research*. — 2025. — https://inlibrary.uz/index.php/international-scientific/article/view/70426